

Jelena Đukić¹
Doktorandkinja na Univerzitetu u Beogradu
Srbija

SLIKA PROSLAVE PURIMA U ROMANU DOŠLJACI MILUTINA USKOKOVIĆA

Rezime

Cilj ovog rada je da prikazemo sliku proslave Purima opisanu u modernističkom romanu *Došljaci* (1910) Milutina Uskokovića. Metodološki okvir rada, kao osnovno teorijsko polazište, predstavlja Bahtinova teorija o karnevalu. Analizom sadržaja romana, razmotrićemo tradiciju maskiranja, fenomen smeha, slobodu govora i ponašanja kao integralni deo karnevalskog karaktera purimske proslave, u jevrejskoj mahali kraj Dunava. Empirijsku sliku proslave Purima početkom XX veka posmatramo i kao umetnički prikaz stvarnosti sefardskih Jevreja na Jaliji dorćolskoj. Sagledavajući značaj koji je praznik imao za jevrejsku zajednicu, dunavsku Jaliju koja ga je slavila i Sefarde koji su u njoj stanovali, ukazujemo na (literarno) svedočanstvo o jednoj zajednici, jednom vremenu i jednom kvartu koji više ne postoji.

Ključne reči: Purim, književna slika sveta, Mihail Bahtin, karneval(izacija), tradicija maskiranja.

LA IMAGEN DE LA CELEBRACIÓN DE PURIM EN LA NOVELA RECIÉN LLEGADOS DE MILUTIN USKOKOVIĆ

Resumen

El objetivo de este artículo es presentar la imagen de la celebración de Purim descrita en la novela modernista *Recién Llegados* (1910) de Milutin Uskoković. Como marco teórico usamos la teoría del carnaval de Mijaíl Bajtín. Al analizar el contenido de la novela, consideramos la tradición del disfraz y el carácter carnavalesco de la celebración de Purim, visibles en el nivel temático-motivo del discurso literario. Purim también se ve como una representación artística de la realidad de los judíos sefardíes en Belgrado. También vemos el significado que tuvo la fiesta para la comunidad judía que la celebraba y los sefardíes que vivían en Belgrado, como testimonio (literario) de una comunidad, una época y un barrio que ya no existe.

Palabras clave: Purim, imagen literaria del mundo, Mijaíl Bajtín, carnaval(ización), tradición de disfraz.

¹ helenadjukic@yahoo.com

THE IMAGE OF THE CELEBRATION OF PURIM IN THE NOVEL *NEWCOMERS* BY MILUTIN USKOKOVIĆ

Summary

The aim of this paper is to reconstruct the image of the celebration of Purim, in the Jewish quarter along the Danube, in the modernist novel *Newcomers* written by Milutin Uskoković. The research was carried out within the theoretical framework of Bakhtin's theory of carnival. The empirical image of the celebration of Purim is viewed as an artistic representation of the reality of Sephardic Jews in Belgrade. We also see the significance that the holiday had for the Jewish community in Belgrade and the Sephardim who lived there as a (literary) testimony of one community, one time and one neighborhood that no longer exists.

Key words: Purim, literary image of the world, Bakhtin, carnival(ization), tradition of masking.

1. Uvod

Proslava Purima u jevrejskoj mahali, na Jaliji dorćolskoj, prisutna je na tematsko-motivskom nivou u modernističkom romanu *Došljaci* (1910) Milutina Uskokovića. Kako književnost predstavlja specifičnu priču „koja svome vremenu govori“ o ljudskom iskustvu u određenom istorijskom periodu, ona nam ukazuje i na „susret današnjeg doba s minulim epohama“ kao dijalog starog i novog u kojem pronalazimo (univerzalni ili lični) značaj i (novi) smisao ispričanog (Palavestra 2013: 5). Percepcija prikaza proslave počiva na opažanjima pripovedača, junaka, ali i implicitnih čitalaca i njihovog viđenja umetničke predstave koja neminovno počiva na empirijskoj slici, postajući tako izvor koji pruža uvid u istorijski i sociokulturni kontekst proslave.

Dosadašnji radovi koji su za temu imali proslavu Purima usmerili su pažnju ka verskom karakteru praznika (Verber 1993; Danon 1996) i etnografsko-antropološkom prikazu proslave (Bošković 1986) koja počiva na ličnim svedočanstvima učesnika (Blagojević 2016), memoarskim (Alkalaj 2019; Alkalaj 1954; Živančević 1992) i multimodalnim (Šuica 2018) izvorima. Uzimajući u obzir ove, nama dostupne, radove odlučili smo se da temi pristupimo koncentrišući se prevashodno na književno delo Milutina Uskokovića, na roman *Došljaci* koji za temu jednog poglavlja ima proslavu Purima na dorćolskoj Jaliji, smatrajući da poseduje vredan potencijal koji može poslužiti kao dopuna dosadašnjim istraživanjima.

U *Došljacima* je topos Jalije oslikan putem prikaza otvorenih/spoljašnjih prostora kao deo slike grada u koju je utkano svedočanstvo autora o jednom vremenu i jednoj epohi. Analizom specijalnih aspekata narativnog prostora romana, oživljava se i rekonstruiše slika prošlosti pohranjena u sećanjima autora i junaka. Prenoseći svoja iskustva proslave Purima junaci u narativni prostor ugrađuju sliku proslave koja stoji, na

eksplikativnom i hermeneutičkom nivou, u prisnoj vezi sa društveno-istorijskim vremenom koje ovu sliku konzervira.

Karnevalsko načelo Mihaila Bahtina, kao društveni i kulturni fenomen koji je transponovan u književni diskurs, tumači se u odnosu na semantički i simbolički potencijal romana. U proslavi Purima iščitava se književno delo obremenjeno karakteristikama karnevalskog poimanja sveta (kroz inverziju, maskiranje, groteskne prikaze, smeh) podrazumevajući, na taj način, prekid (društvenih, pisanih i nepisanih) zabrana i privremeno ukidanje važećih zakona.

2. Beograd i *Došljaci* Milutina Uskokovića

Prva etapa u razvoju srpske književne moderne, odnosno prvi talas modernizma koji se naziva i *zlatnim dobom srpske književnosti*, traje od kraja XIX veka pa sve do završetka Prvog svetskog rata (1918) (Palavestra 2013: 6). Promene koje su nastupile u srpskoj književnosti na formalnom i stilskom planu revitalizovale su i unapredile roman kao književnu vrstu. Modernu je zanimao intimni život pojedinca (građanina) na (urbanom) prostoru grada, ono što nije bilo predmet osnovnog interesovanja realističkog postupka (Peković 2002).

Tematizujući grad i građansku kulturu koja tek nastaje, Uskoković je napisao roman o Beogradu, o prelaznom periodu orijentalne varoši iz koje se rađa moderan evropski grad. Kroz stanovnike Beograda (starosedeoce i došljake; đaćki, studentski, novinarski i kafanski život), Uskoković je osvetlio političke i socijalne prilike u Beogradu početkom XX veka. Fenomen gradskog odnosio se na modernizaciju i urbanizaciju ne samo grada, već i junaka kojeg upravo gradska sredina iskušava i oblikuje prema urbanom modelu.

Kroz svoj prvi roman Uskoković uvodi lik Miloša Kremića, došljaka iz Užica i *Viteza Tužna Lica* (Uskoković 2020: 68) koji živi u siromašnom kraju, u nekaldrmisanoj Banatskoj ulici (danas Ulica Mike Alasa), na broju 36. Iz opisa starog Beograda ne naslućujemo kakav se život odvija među Jevrejima u mahali, sve do šeste glave (prvog dela) romana pod naslovom „Dunave, Dunave, tija vodo ladna...”.

Poglavlje je u potpunosti posvećeno (gotovo etnografskom) prikazu proslave Purima i predstavlja ilustraciju slike iz života Jevreja na Jaliji. Opisan je, simbolično, samo jedan dan kada su Jevreji vidljivi stanovnicima Beograda, zato što je purimska večernja proslava predstavljala „jedino veče u godini dana kad beogradski Jevreji otvoreno pokazuju da su živi, da i oni imaju svoje praznike, običaje i pravo na život” (Uskoković 2020: 47). Ovakav prikaz proslave odgovara i njenoj stvarnoj (empirijskoj) slici (up. Alkalaj 1954 i Živančević 1992).

U sliku proslave uveden je „postupak *udvajanja* i simbolizacije predmeta, radnji i likova” (Vučković 1976: 257), karakterističan za poetiku proze Milutina Uskokovića, koji omogućava da se u karnevalskoj postavci sveta osvetli moderan junak, njegov unutrašnji svet i kritički odnos prema stvarnosti u kojoj živi, a koja se negira.

Hajim S. Davičo je kroz svoje priče *Sa Jalije* (1898) opisivao gradski život, običaje i verovanja Sefarda sa Jalije. Tako su po prvi put beogradski Jevreji zakoračili u modernu srpsku književnost koja je iskazivala naročito „zanimanje za privatni lični život” (Peković 1987: 39). Kroz *Došljake* Milutina Uskokovića Jevreji su ponovo postali vidljivi u srpskoj književnosti. Kao došljaci-starosedeoci oni su na dunavskoj Jaliji živeli negde između očekivanog a nikada realizovanog povratka u domovinu i statusa Drugog.

3. Sefardi u Beogradu

Kada su u julu 1492. godine španski kralj Ferdinand i kraljica Izabela odlučili da prognaju „u beli svet čitav jedan narod” koji nije želeo da pređe u katoličku veru, trećina Jevreja došla je u Osmansko carstvo. Sultan Bajazit II dao im je dozvolu za naseljavanje i rad, uočivši njihovo iskustvo u trgovini (naročito prekomorskoj) i zanatske veštine (Šlang 2006: 16). Pored trgovačkog umeća, Jevreji su sa sobom poneli svoju veru, običaje, gastronomsko nasleđe i ladino jezik kojim su prenosili sefardski *romansero* (narodne balade), *konsežas* (bajke i priče), *kantikas* (lirske ljubavne pesme), *indečas* (tužbalice), poslovice i izreke (Gaon 1992: 8-9).

Nakon 1521. godine, kada je Beograd pao pod tursku vlast, počelo je doseljavanje španskih Jevreja Sefarda iz Soluna. Beogradski Jevreji su se pretežno bavili trgovinom, posebno sa gradovima u kojima su bile naseljene veće jevrejske zajednice: Solun, Budim, Sofija, Skoplje, Dubrovnik (Hrabak 1971: 24).

Jevrejska ma(ha)la ili Jalija prostirala se uz Dunav duž starog dela Beograda. Položaj mahale ostavljao je utisak mirnog kraja zaklonjenog i izolovanog od grada (Đurić-Zamolo 1967: 41-53). Zajednica je zadržavala visok stepen izolacije od okruženja sve do XIX veka, obezbeđujući time konzervaciju kulturnog identiteta Sefarda (Vidaković-Petrov 2010: 370).

Sredinom XIX i početkom XX veka Jevreji su počeli da se integrišu u okruženje, čemu je doprinela emancipacija sefardske sredine kroz školovanje jevrejske dece; modernizacija, evropeizacija i urbanizacija Beograda (Gaon 1992: 9). Sefardi su počeli da se sele na Zerek i u centar grada krajem XIX veka sa odlaskom Turaka iz Beograda, a u mahalalu dolazi da živi i nejevrejsko stanovništvo.

Posle Prvog svetskog rata Jalija je bila gotovo razrušena, a sefardska zajednica u Beogradu bila je malobrojna. Skromna jevrejska mahala koja je postepeno iščezavala između dva rata, posle Drugog svetskog rata potpuno je nestala – pretrpela je poslednju metamorfozu sa očiglednim paradoksom: najsiromašnije beogradsko naselje

arhitektonski postaje najmoderniji deo Dorćola, izgradnjom višespratnica, sportskog centra i popularnih restorana (Živančević 1992: 459).

4. Proslava Purima

Purim ili Esterin praznik proslavlja se među Jevrejima više od dve hiljade godina. Naziv praznika, etimološki, dolazi od reči *pur* koja označava *kocku* ili *žreb*. Odnosi se na događaj bacanje kocke „kraljevog doglavnika” Amana koji je na taj način vršio izbor dana u kojem će potpuno uništiti Jevreje (Danon 1996: 64).

Purim je simboličan praznik u kojem je iskazana preteća opasnost od uništenja i nastupajuća radost zbog izbavljenja. Svetkovanje nije podrazumevalo zabranu rada, već je odobravalo radost i smeh koji „nisu uobičajeni u verskom životu Jevreja” (Verber 1993: 51). Proslavljao se kao svetovni praznik nesvakidašnje zabave i dobrog raspoloženja čije je praznovanje podrazumevalo pet obaveznih dobrih dela – *micvot*: „post uoči praznika, prisustvo javnom čitanju Megile u hramu, slanje darova rodbini i prijateljima, darivanje dece i sirotinje i prisustvovanje purimskoj zabavi” (Bošković 1986: 60). U *Došljacima* je opisana samo večernja purimska zabava.

Proslava praznika u vezi je sa temporalnim aspektom prirodne smene godišnjih i agrarnih ciklusa. Kao pokretni praznik, Purim „pada u rane prolećne mesece, od prilike od kraja februara do kraja marta, kako koje godine” (Verber 1993: 51), što odgovara i vremenu proslave u *Došljacima*, gde se iz teksta romana iščitava da se Purim 1905. godine slavio početkom marta.

Nakon Prvog svetskog rata, „gubitkom starog ambijenta” purimske večernje proslave zamenjuju kostimirane zabave priređivane „u modernim prostorijama raznih beogradskih lokala” (Alkalaj 1954: 149). Institucionalizovano obeležavanje praznika sakralnog karaktera koje se održavalo u sinagogama, bilo je zamenjeno sekularnim proslavama – balovima i privatnim zabavama sa maskenbalom (Blagojević 2016: 353) kao deo emancipatorskog duha vremena koji je zahvatio tadašnji Beograd i dunavsku Jaliju.

4.1. Metamorfoza prostora i zajednice

Protagonisti Miloš Krečić i Zorka žive na Jaliji, „u dnu sumornog dunavskog kraja”, zajedno sa nekoliko jevrejskih porodica, sitnih činovnika i zanatlija koji su ostavljali utisak „nejasnog mozaika raznih staleža, vera, narodnosti i kulture” (Uskoković 2020: 29). Prostor na kojem žive junaci, kao deo urbane gradske sredine, podrazumevao je moderan načina života, u dvospratnici od šesnaest stanova, ispunjen „ono[m] čudn[om] tišin[om] gomile koja je zauzeta poslom”, patrijarhalnim običajima i palanačkim navikama (Uskoković 2020: 29). Zajedno sa okolnim jevrejskim kućama, ozidanim

između neprosecenih ulica i nekaldrmisanih ćorsokaka, susednom stanovništu (iz centra, sa Terazija, Vračara) Jalija je odavala utisak marginalizovane periferije koja je smeštena „na kraju sveta” (Uskoković 2020: 39).

Oslikavajući „odnos junaka i sveta u kojem on živi”, Uskoković ukazuje na promene sa kojima se suočava zajednica i pojedinci kao deo građanskog društva (Deretić 1985: 6). Specifičan dijalog između urbanog i palanačkog, intimnog i javnog, ostvaren je za vreme večernje proslave Purima kao „izraz potrebe da se u književnom delu stvori određeni tip slike sveta, koji nije moguće stvoriti bez određenog sistema slika čije je izvorište karneval” (Mikić 1988: 62).

Purimska proslava podrazumevala je *veselo vreme* koje je bilo u suprotnosti sa ozbiljnim tonom Jalije i zvaničnog poretka, zbog toga što je praznična atmosfera „izvod[ila] život iz njegove uobičajene kolotečine i nemoguće čin[ila] mogućim” (Bahtin 1993: 222). Otvoreni javni prostor ulice omogućavao je sada susret pojedinca i kolektiva, poznatog i nepoznatog, modernog duha Beograda i tradicionalne proslave, ostvarujući dijalog oficijelnog i nezvaničnog poretka.

Večernja proslava izmenila je izgled jevrejske Jalije i starog dela Beograda, pa je poznati prostor dobio nesvakidašnji izgled:

Polusrušene kuće Jevrejske mâle, nalik na varoš koju su Turci opljačkali, večeras su bile oživele i na sebe uzele izgled ljudskih stanova [...]. Po uglovima su nicale dotle nevidljive kafanice. Večitu tišinu krivudavih ulica zamenila je vreva vesele gomile (Uskoković 2020: 47).

Mahala se, kao deo fizionomije grada, menjala pred očima naratora i junaka zbog ljudi koji su u nju dolazili (Matić 1969: 99) „iz svih krajeva Beograda”, žureći radoznalo „u ove tesne ulice [...] da vide jevrejske maske” (Uskoković 2020: 48). Prostor ulica na kome se veselilo i igralo, širio se i na intimni brišući tako, za vreme slavlja, formalne razlike između njih. Javni i intimni prostor – lokacije na kojima se odvijao Purim – prelivali su se sada jedan u drugi:

Prozori, bez zavesa, bili su osvetljeni. Kroz njih su se videle stare Jevrejke, sa širokom pantljikom oko glave, posedale po patosu i s cigarom u zubima. Sve su kapije bile otvorene. Svet je ulazio, izlazio i šetao se po ovim kućama kao po svom domu (Uskoković 2020: 47).

Učesnici na proslavi su *svi*, i gledoci, i izvođači, i svi društveni slojevi: došljaci i starosedeoci, trgovci i intelektualci, žene i deca, stari i mladi. Među ovaj svet, ujedinjen u ludičkom karakteru praznika, Uskoković uvodi Zorku i Miloša – ljubavni par čija je veza u začetku. Nepostojanje hijerarhije izjednačavalo je postojeće razlike među njima, omogućavajući im bliskost i slobodno ponašanje za vreme slavlja:

Oni bi se uzeli za ruke, kao da su maske ili prijatelji od detinjstva, gurali se kroz svet, mešali se u govor gomile, veselo stupali po tuđim kućama, izigravali brata i sestru, igrali okretne igre u nekom dvorištu, popločanom ciglama, otkrivali lica maskama, disali duboko i gubili se u svet i u noć (Uskoković 2020: 49).

Između Zorke i Miloša ukidaju se i razlike u godinama, koje su do sada bile vidljive i nailazile na osudu oficijelnog sveta. (Sredina nije odobravala ljubavni odnos između starije devojke i mlađeg muškarca.) Na taj način, poštuje se zakon „karnevalske slobode” (Bahtin 1978: 14), praznično raspoloženje u kojem su svi jednaki, otuđenost između učesnika koja privremeno nestaje i gestovi koji se graniče sa pristojnošću (Bahtin 1978: 17).

Promena percepcije okruženja i stvarnosti, prividno i na neko vreme, odnosno građenje drugog sveta, ukazuje i na kulturološku važnost purimskog karnevala. Purim je simbolizovao opstanak Jevreja i njihov izlazak iz mahale, jednom godišnje, ostvarujući na taj način socijalnu ulogu kroz privremenu jednakost učesnika, „vidljivost beogradske jevrejske zajednice u javnoj sferi, povezivanju njenih članova i komunikaciji sa okruženjem” (Blagojević 2016: 354).

U privremenoj, novoj postavci sveta, funkciju zbližavanja preuzimaju i forme slobodnog uličnog govora i opštenarodnog katarzičnog smeha (Bahtin 1993: 231), veselog i podrugljivog koji „i negira i potvrđuje, i pokopava i preporuča” (Bahtin 1978: 19), zbog toga što se odnosi na ispraćaj starog i afirmaciju novog koje dolazi:

Vazduh je odjekivao od pesme i psovke, smeha i vrištanja (Uskoković 2020: 48). [...] U tome bi se nekome od njih omaklo da pri zivkanju ne pomene i uobičajenu titulu gospodine ili gospođice, ili da narodske uzvike pogle! pazi! pretvori na *vi*. To bi im ponovo izmamilo buran smeh i približilo ih još više jedno drugom (Uskoković 2020: 49).

Približavanje jedno drugom u neformalnom duhu svečanosti podrazumevalo je, na intimnom nivou, promenu odnosa među likovim i mogućnost realizacije ljubavnog odnosa. Na taj način metamorfoza starog sveta, u poretku karnevalske logike izokrenutosti, ostvaruje emancipatorsku funkciju.

4.2. Purimske i intimne maske junaka

Promena koja je bila vidljiva najpre u spoljašnjoj formi, u izgledu kvarta i učesnika, proširiće se i na psihološki, unutrašnji plan junaka. Izmena identiteta reflektuje se, na nivou kolektiva, u purimskim maskama učesnika, ali i u metamorfozi stanja svesti do koje dovode intimne maske junaka.

Purimske maske pripremala su se ranije ili pozajmljivale iz Narodnog pozorišta. Karakteristično za proslavu, ali i za maskirane učesnike jeste obrnuti poredak stvari: žene su se maskirale u muškarce, a muškarci su nosili ženske kostime. Izvodile su se predstave o Esteri, verskog karaktera, ili deo nekih predstava koje su u to vreme bile popularne u Narodnom pozorištu. Nije bilo neobično da se odigra *Boj na Kosovu*, da se recituju pesme Jovana Jovanovića Zmaja ili Ljubomira Nenadovića, da „kakva tija Džamila di Sid” peva španske romase „uz dahire” (*panderos*) ili da se čuju zvuci ciganske muzike (Alkalaj 1954: 149). Poštovanje ovakve tradicije uočava se i u *Došljacima* kroz sliku radoznalih gledalaca koji prepoznaju maskirane učesnike:

– Gle, gle, Moše! – vikao je neko pokazujući jednog Jevrejina koji je uzeo kostim Kraljevića Marka iz Narodnog pozorišta i dostojanstveno se šetao rđavom kaldrmom“ [...].

– Čini mi se da nisam u Beogradu, – reče Zorka Milošu poverljivo. – Stanimo dok prođu maske. Gle, crnci! (Uskoković 2020: 48).

Pored toga što su predstavljale opravdanje za slobodno ponašanje, uočava se da su maske vodile dijalog sa istorijskim (ili legendarnim) ličnostima i savremenicima. U zavisnosti od toga ko je odlučio da predstavlja njihov lik, maskirani učesnici postajali su za vreme Purima neko drugi ili nešto drugo. Promena identiteta (koja referiše i na psihoanalitičko drugo Ja) pruža učesniku slobodu da ostvari „ono što mu je inače zabranjeno ili uskraćeno” (Marjanović 2007:12). Obrnuta realnost omogućavala je vidljivost potisnutog i skrivenog, pa su se maske mladih Jevrejki „privremeno svet[ile] što tokom ostalih dana u godini moraju da se uzdržavaju i da se povinuju pravilima pristojnosti” (Kajoa 1979: 156): „Sarike i Rebeke, dotle plašljive i ćutljive kao kamen, bezbrižno su išle kroz narod, obučene u muško odelo i štipale se sa prvim koji im priđe” (Uskoković 2020: 48).

Na taj način maskiranjem se privremeno menja identitet pojedinca i zajednice. Ovakvo simbolično skrivanje identiteta korespondira i sa božijom nevidljivom rukom koja je sveprisutna, a ipak sakriva (maskira) svoje prisustvo, kao što je Ester skrivala od persijskog kralja da je Jevrejka.

Ritual maskiranja odnosi se, primarno, na metamorfozu ili preobražaj koji čovek postiže zamenom svakodnevne odeće, izmenom svog lika i ponašanja, definišući se u društvu kao *homo symbolicum* (Marjanović 2007: 11). Međutim, preobražaj kod Zorke i Miloša ne počiva na „preodevanju”, na spoljašnjem fizičkom izrazu, već podrazumeva metamorfozu „stanj[a] svesti” (Marjanović 2007: 15) koja se reflektuje preuzimanjem maske slobodnih, modernih ljudi i ljubavnika.

Pokušaj unutrašnjeg čina preobraćanja, praćen je fizičkim udaljavanjem od jedinstva kolektiva, odlaskom na kraj mahale, uz obalu Dunava, u cilju ostvarivanja intimnog, ličnog jedinstva:

Miloš je tada bio najbliže do onog ideala ljubavi koji je stvarao u svom usamljenom životu. Jasno je video traženu sreću kako mu se približuje i dodiruje ga svojim tajanstvenim krilima. Ali, zašto je on oklevao toga trenutka, zašto se uzdržavao, čega se bojao? (Uskoković 2020: 50).

Elementi karnevalskog koji su preneti u novi prostor – Kremićev prisniji odnos prema Zorki, prelazak na *ti*, slobodno ponašanje – ukazuju da ostvarivanje jedinstva, izlaskom iz karnevalskog sveta, nije moguće.

Prateći dramsku liniju Uskokovićeve naracije (Misailović 1985: 77), koja se dovodi u vezu sa prostorom igre i predstavljačkog elementa karnevala, prisustvujemo tragediji lika koja „rađa i ubija, gradi i ruši, diže i obara” (Misailović 1985: 85). Ispoljena ambivalentnost ukazuje i na liminalno stanje u kojem se junanci nalaze kao period prelaska, nedovršene metamorfoze identiteta koja vodi ka razjedinjavanju. Na širem planu romana, naglašena je krizna situacija junaka kao „*univerzalna drama čoveka sa granice*” (Vučković 1976: 252).

Punoću i celovitost karnevalskog razbila je *neodlučnost* junaka koja „unos prazninu u njihove živote, tako da je njihovo bitisanje pre imitacija nego stvarni život” (Jovanović 1985: 44), što će biti izraženije u poglavljima romana koja za ovim slede. Kako je karneval „neka vrsta stvarne (iako privremene) forme samog života, koja nije prosto izvođena nego kojom se gotovo stvarno (za vreme karnevala) živelo”, imitacija života koju ostvaruju junaci izlaskom iz karnevalskog sveta onemogućava da se pred njih iznese „preporođeni idealni oblik” života (Bahtin 1978: 14) u vidu stvaranja novog identiteta. Situacija u kojoj se nalaze junaci ostavlja utisak neveštog pozorišta, glumljenja preobražavanja u Drugog koje predstavlja derealizaciju karnevalske stvarnosti. Udaljavanje od kolektiva upućuje junake jedno na drugo:

više potrebom da se savlada usamljenost, da se ne bude sam, nego istinskim osećanjima. [...] Tako se život iz ljubavi u ovom romanu izokreće u svoju suprotnost: ne žrtvovanje sebe radi drugoga nego žrtvovanje drugoga radi sebe (Deretić 1985: 7).

Junaci koji ne pripadaju ni jednom ni drugom svetu, suočavaju se sa stvarnim (predkarnevalskim) identitetom koji u mnogome zavisi od „narodne i opšteljudske egzistencije” koja je ovakav identitet i oformila (Misailović 1985: 85). Time je iskazana „osuda građanskog morala, ali dijelom i robovanje istom” (Piletić 1985: 15). Privremeno stvoreni identitet neće biti održiv bez karnevalskog konteksta zato što u „*Došljacima* [...] homogene zajednice [kao što je karnevalska] ne postoje”, već srećemo „samo pojedinačne ličnosti okružene drugim pojedinačnim ličnostima”, koje „iako imaju porodice, ne pripadaju nikome već samo sebi” (Deretić 1985: 7).

Uskoković oslikava samo prividnu, kratkotrajnu, slobodu i jedinstvo između dva para, čime se osvetljava i problem modernog čoveka: „Iskorenjen čovek, čovek izdvojen iz svog prirodnog konteksta, upućen je ne na porodicu ili neku drugu homogenu zajednicu, nego na drugog čoveka, na druge sebi slične ljude, od kojih mu dolaze i zlo i dobro” (Deretić 1985: 7).

Purimska proslava ukazala je na model prema kojem bi junaci trebalo da stvore za sebe novi identitet i novi svet. Iako je njihova ljubav realizovana (već u sledećem poglavlju), karnevalsko jedinstvo ovog para nije dostignuto u daljem toku romaneskne radnje. Njihov odnos raskinuće individualna egoistična svest modernog junaka, koja nije u stanju da ostvari „unutrašnji pokret volje” (Jovanović 1985: 44) i žrtvuje ličnu slobodu zarad ostvarivanja jedinstva kakvog karneval afirmiše.

Proživljeno iskustvo karnevalskog sveta junaku ne omogućava da privremeno stečeni identitet zameni novim, već ga upućuje na sagledavanje sveta u kojem živi. Uspostavljajući kritički odnos prema njemu, junak taj svet negira, otuđuje se od njega i napušta ga. *Došljaci* se stoga mogu tumačiti kao roman o „otkrivanju i saznavanju sebe”, ali i kao „roman o etici poraza” (Misailović 1985: 85), što se u potpunosti preslikava i na analizirano poglavlje.

BIBLIOGRAFIJA

- Alkalaj, Aron. «Purim u jevrejskoj mahali.» *Jevrejski almanah 1954*. Beograd: Prosveta, 1954. 146-149. Štampano.
- Alkalaj, David A. *Moja Jalija*. Prir. Mirjana Belić Koročkin Davidović i Radivoje Davidović. Beograd: Čigoja štampa, 2019. Štampano.
- Bahtin, Mihail. *Problemi poetike Dostojevskog*. Prev. Milica Nikolić. Beograd: Nolit, 1967. Štampano.
- . *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjeg veka i renesanse*. Prev. Ivan Šop i Tihomir Vučković. Beograd: Nolit, 1978. Štampano.
- . «Rable i Gogolj. (Umetnost govora i narodna smehovna kultura).» Prev. Dobrilo Aranitović. *Treći program I-IV.96-99 (1993)*: 221-231. Štampano.
- Blagojević, Gordana. «Purim: transformacija funkcije praznika u životu beogradske jevrejske zajednice.» *Glasnik etnografskog instituta SANU 64.2 (2016)*: 339-361. Štampano.
- Bošković, Hedviga. «Purim.» *Izložba: Praznični običaji jugoslovenskih jevreja*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1986. 57-67. Štampano.
- Danon, Cadik. «Purim.» *Zbirka pojmova iz Judaizma*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1996. 64-67. Štampano.
- Deretić, Jovan. «Milutin Uskoković i njegovo mesto u razvoju srpskog romana» *Književno delo Milutina Uskokovića*. Titovo Užice: Narodna biblioteka „Edvard Kardelj”,

1985. 5-9. Štampano. [Деретић, Јован. «Милутин Ускоковић и његово место у развоју српског романа.» *Књижевно дело Милутина Ускоковића*. Титово Ужице: Народна библиотека „Едвард Кардељ“, 1985. 5-9. Штампањо.]
- Ђурић-Zamolo, Divna. «Stara jevrejska četvrt i Jevrejska ulica u Beogradu.» *Jevrejski almanah 1965-1967*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1967. 41-76. Štampano.
- Gaon, Aleksandar. *Španski Jevreji južnoslovenskih zemalja*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1992. Štampano.
- Hrabak, Bogumil. «Jevreji u Beogradu do kraja XVII veka.» *Godišnjak grada Beograda* 18 (1993): 21-52. Štampano.
- Jovanović, Miljko. «Sukob ideala i stvarnosti kod nekih intelektualaca u književnom delu Milutina Uskokovića.» *Književno дело Milutina Uskokovića*. Titovo Užice: Narodna biblioteka „Edvard Kardelj“, 1985. 43-47. Štampano. [Јовановић, Миљко. «Сукоб идеала и стварности код неких интелектуалаца у књижевном делу Милутина Ускоковића.» *Књижевно дело Милутина Ускоковића*. Титово Ужице: Народна библиотека „Едвард Кардељ“, 1985. 43-47. Штампањо.]
- Kajoa, Rože. *Igre i ljudi*. Prev. Radoje Tatić. Beograd: Nolit, 1979. Štampano.
- Marjanović, Vesna. *Maske, maskiranje i rituali u Srbiji*. Beograd: Čigoja štampa, 2007. Web. 15.4.2021. [Марјановић, Весна. *Маске, маскирање и ритуали у Србији*. Београд: Чигоја штампа, 2007. Веб. 15.4.2021.]
- Matić, Dušan. «Uskoković i Beograd.» *Proplanak i um*. Beograd: Nolit, 1969. 97-113. Štampano. [Матић, Душан. «Ускоковић и Београд.» *Пропланак и ум*. Београд: Нолит, 1969. 97-113. Штампањо.]
- Mikić, Radivoje. *Postupak karnevalizacije: uvod u poetiku Ranka Marinkovića*. Beograd: Filip Višnjić, 1988. Štampano.
- Misailović, Milenko. «Osećanje tragične krivice u stvaralaštvu Milutina Uskokovića.» *Književno дело Milutina Uskokovića*. Titovo Užice: Narodna biblioteka „Edvard Kardelj“, 1985. 49-87. Štampano. [Мисаиловић, Миленко. «Осећање трагичне кривице у стваралаштву Милутина Ускоковића.» *Књижевно дело Милутина Ускоковића*. Титово Ужице: Народна библиотека „Едвард Кардељ“, 1985. 49-87. Штампањо.]
- Palavestra, Predrag. «Motiv došljaka u novijoj srpskoj književnosti.» *Gradska kulura na Balkanu (XV – XIX vek)*. Ur. Verena Han. Beograd: Balkanološki institut SANU, 1984. 181-200. Štampano. [Палавестра, Предраг. «Мотив дошљака у новијој српској књижевности.» *Градска култура на Балкану (XV – XIX век)*. Ур. Верена Хан. Београд: Балканолошки институт САНУ, 1984. 181-200. Штампањо.]

- . *Istorija moderne srpske književnosti*. Beograd: Službeni glasnik, 2013. Štampano. [Палавестра, Предраг. *Историја модерне српске књижевности*. Београд: Службени гласник, 2013. Штампано.]
- Peković, Slobodanka. *Srpska proza početkom dvadesetog veka*. Beograd: Prosveta, 1987. Štampano. [Пековић, Слободанка. *Српска проза почетком двадесетог века*. Београд: Просвета, 1987. Штампано.]
- . *Osnovni pojmovi moderne*. Beograd: Narodna knjiga, 2002. Štampano.
- Piletić, Svetozar. «Došljaci – prvi moderni roman u Srba.» *Književno delo Milutina Uskokovića*. Titovo Užice: Narodna biblioteka „Edvard Kardelj“, 1985. 11-22. Štampano. [Пилетић, Светозар. «Дошљаци – први модерни роман у Срба.» *Књижевно дело Милутина Ускоковића*. Титово Ужице: Народна библиотека „Едвард Кардељ“, 1985. 11-22. Штампано.]
- Šlang, Ignjat. *Jevreji u Beogradu*. Fototipsko izdanje. Novi Sad: Hicad, 2006. Štampano.
- Šuica, Nikola. «Pronađeni fotografski spomenik: Beogradski Purim.» *Graničnici sećanja: jevrejsko nasleđe i Holokaust*. Ur. Nevena Daković i Vera Mevorah. Beograd: Jevrejski istorijski muzej SJOS, 2018. 115-131. Štampano.
- Uskoković, Milutin. «Došljaci.» *Milutin Uskoković*. Prir. Goran Maksimović. Novi Sad: Izdavački centar Matice srpske, 2020. 25-202. Štampano. [Ускоковић, Милутин. «Дошљаци.» *Милутин Ускоковић*. Прир. Горан Максимовић. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2020. 25-202. Штампано.]
- Verber, Eugen. *Uvod u jevrejsku veru*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1993. Štampano.
- Vidaković-Petrov, Krinka. «Kulturni identitet španskih Jevreja u Srbiji na prelazu iz 19. u 20. vek.» *Književnost i kultura*. 2. / 39. naučni sastanak slavista u Vukove dane, Beograd, 9-12. IX 2009. Beograd: Međunarodni slavistički centar, 2010. 367-375. Štampano. [«Културни идентитет шпанских Јевреја у Србији на прелазу из 19. у 20. век.» *Књижевност и култура*. 2. / 39. научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 9-12. IX 2009. Београд: Међународни славистички центар, 2010. 367-375. Штампано.]
- Vučković, Radovan. «Drama sanjara u Uskokovićevim romanima.» *Problemi, pisci i dela II*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1976. 241-259. Štampano.
- Živančević, Vladimir. «Beogradski Jevreji na Dorćolu od Jaliје do Vidin kapije.» *Zbornik: Jevrejski istorijski muzej*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1992. 448-460. Štampano.

Fecha de recepción: 15 de enero de 2022
Fecha de aceptación: 9 de marzo de 2022

